

№1(15)

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЖУРНАЛ

УНІВЕРСИТЕТ

СІЧЕНЬ – ЛЮТИЙ 2007

Видається

Київським славістичним університетом.

Заснований у 2004 р.

Виходить 6 разів на рік

Редакційна колегія:

О.Д. Бойко

В.С. Бруз

В.А. Буслинський

С.В. Віднянський

Л.Ф. Гайдуков

І.І. Іллюшин

М.Ф. Котляр

В.І. Кузьменко

В.С. Маслов

В.І. Наулко

(заступник головного редактора)

В.А. Рижко

Л.П. Сергієнко

П.І. Скрипка

А.Г. Слюсаренко

Тексти готували редактори:

І.А. Казимірова

О.М. Коваленко

(відповідальний секретар)

В.В. Левикін

Електронна версія:

О.Ю. Гржибовський

Головний редактор

Ю.М. Алексєєв

Міжнародна рада:

Ж. Абенсур (Франція)

І.С. Бокій (Київ)

Н. Веліков (Болгарія)

А.Є. Конверський (Київ)

М.І. Панчук (Київ)

І. Пруша (Чехія)

К. Чайковський (Польща)

© Київський славістичний університет, 2007.

© Ю.М. Алексєєв, 2007.

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 04.07.2006 р. № 0105/7 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями "історичні науки".

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди авторів.

З М І С Т

Колонка редактора	
<i>Ірина Казимірова</i> Де тут вчать на патріотів?	5
Актуальна тема	
<i>Ольга Коваленко</i> Наука і освіта: поки ще не пізно	7
Історія. Філософія	
<i>Леонід Гайдуков, Михайло Хоменко</i> НАТО в українському політикумі і суспільстві	15
<i>Олександр Курочкін</i> Нові горизонти святкової культури України	23
<i>Леонід Кусок, Олег Ткач</i> Особливості молодіжної політики в сучасній Україні	39
<i>Руслан Фірсов</i> Соціально-економічний аспект повернення кримських татар 1987-1994 рр.	54
<i>Олександр Пилипенко</i> Приєднання Росії до Брюссельської конвенції 1907 р. та його наслідки для України	61
<i>Юрій Нетреба</i> Передумови відкриття українських представництв у Німеччині на початку 20-х рр.	67
<i>Володимир Таборанський</i> Архіви середнього Подніпров'я в історико-краєзнавчих дослідженнях	76
<i>Анатолій Стратілат</i> Українське кобзарство як мистецьке явище	85
<i>Лариса Костіна</i> Політично-церковні стосунки Росії та держав Балканського півострова	90
Слов'янські студії	
<i>Małgorzata Pilarek-Owieczkina</i> Konflikt antagonistyczny albo partnerstwo wzorcowe?	

П Р И Є Д Н А Н Н Я   Р О С І Ї   д о
Б Р Ю С С Е Л Ь С Ь К О Ї   К О Н В Е Н Ц І Ї   1 9 0 7   р .
Т А Й О Г О   Н А С Л І Д К И   Д Л Я   У К Р А І Н И

Олександр

Пилипенко

Період напередодні Першої світової війни позначився значним загостренням конкурентної боротьби виробників товарів на світових ринках і в країнах Європи. Не оминули ці процеси і таку важливу галузь харчової промисловості, як виробництво цукру. Провідні країни Європи, які проводили політику протекціонізму, змушені були шукати виходу із періодичної економічної кризи шляхом координування своїх дій у галузі цукрово-промислової торгової політики. Не вдаючись до історичного викладу⁷ всіх підготовчих етапів, які пройшли європейські держави до того, як була підписана конвенція 5 березня 1902 р., підкреслимо лише те, що остання ставила собі подвійну мету і визначила необхідні для її здійснення заходи, які Росія на той момент не могла і не хотіла визнати. Мета конвенції, виходячи з її основного змісту, полягала в тому, щоб, з одного боку, зрівняти "умови конкуренції між цукром буряковим і цукром тростиновим і, з іншого боку, - сприяти розвитку споживання цукру." При цьому зазначалось, що "ця подвійна мета не може бути досягнута іншими засобами, окрім скасування премій і скорочення надбавки" [1,1].

У 1903 р. Росія не ввійшла до конвенції, тому що її внутрішнє фіскальне законодавство і митна політика не узгоджувалися з основними принципами

Брюссельського цукрового союзу. З точки зору інших учасників угоди російське цукрове нормування і величина мита на ввезений до країни цукор у сукупності давали непряме преміювання вивезення українського цукру і тим самим підживляли основи Брюссельської угоди, головною метою якої було знищення будь-яких вивізних пільг. Коли Англія, Франція, Німеччина і Австрія остаточно переконалися в тому, що на зміну російського внутрішнього законодавства і запровадження встановленого конвенцією нового мита на цукор (surtaхе) не слід розраховувати, угода відбулася без Росії. До українського ринку було вирішено застосувати на конвенційних ринках так зване компенсаційне ввізне мито (фактично це був каральний захід), а Британський уряд на підставі ст. 4 конвенції абсолютно заборонив з 1 вересня 1903 р. увезення цукру на лондонський ринок. Завдяки вказаним заходам за 4 роки дії конвенції без участі Росії український експорт цукру дійшов до мінімуму. Він ледь сягав 100 - 200 тис. пуд. щороку [2, 4]. Переважно український цукор потрапляв до Європи з метою подальшого його транспортування на неконвенційні ринки.

Коли ж наприкінці 1907 р. знов обговорювалося питання про приєднання Росії до цукрової конвенції, перед останньою постала дилема: чи поступи-

Історія. Філософія

тися особливостями вітчизняного фіскального і митного законодавства щодо цукру і необмежено користуватися усіма перевагами і вигодами конвенції, або ж зберегти своє цукрове законодавство у недоторканому вигляді і примиритися з обмеженою нормою вивозу. Представниками інтересів Росії було обрано другий компромісний варіант: Росія вступила до Брюссельської конвенції як рівноправний її член, з тією однак умовою, що річний її вивіз на конвенційні ринки повинен бути не менше 200 тис. тонн або 12,2 млн. пуд [3, 28]. Контингентування цукрового вивозу, обмеження його зазначеною межею спочатку відповідало інтересам українських виробників цукру та купців. Але згодом українська цукрова промисловість почала "задохатись" у встановлених міжнародними угодами обмеженнях. Адже були деякі промисловці і експортери, які пам'ятали часи панування приватного синдикату, коли можна було на зовнішній ринок викидати скільки за-

вгодно цукру за збитковими цінами і компенсувати певні збитки на внутрішньому ринку. *Одтк* більшість підприємців уважала, що встановлена межа вивозу досить широка і ніяких утисків від цієї норми вони не відчують. А вигоди від Брюссельської угоди були досить великими, щоб жертвувати ними заради голого принципу необмеженості вітчизняного експорту.

Інтереси Росії намагалися утиснути фактом вступу її до конвенції на основах обмеження українського вивозу. Найбільшим противником вступу до конвенції Росії була Німеччина. Тим не менш російська дипломатія тоді отримала переконливу перемогу, *осиьт* їй *вцлося* домогтися визнання вітчизняного законодавства і збереження його в незмінному вигляді Дані за період часу (7 років), який минув *після* приєднання Росії до цукрової конвенції, дають *підстави* думати, що Росією було *зроблено* правильний вибір. Про це свідчить така таблиця [5]:

Країни рос. Конвен - вивозу	1907-1908 тис. пуд	1908-1909 тис. пуд	1909-1910 тис. пуд	<i>то-ім</i> тис. пуд	1911-1912 тис. пуд	1912-1913 тис. пуд	1913-1914 тис. пуд
Австрія	561,2	-	15,9	68,2	47,7	8,3	12,6
Угорщина	-	14,3	-	-	-	-	-
Англія	618,6	187,2	48,0	6 053,0	15404,9	514,3	8,8
Болгарія	20,1	8,2	14	0,9	17,2	11,9	-
Німеччина	2685,9	273,0	65,4	1301,2	2282,0	159,0	74,9
Данія	-	-	-	-	-	-	-
Єгипет	-	102,8	-	-	-	-	-
Італія	-	25,4	-	-	-	-	-
Норвегія	-	21,0	-	-	37,7	-	-
<i>Швеція</i>	-	-	-	-	-	3,6	-
Швейцарія	-	-	-	-	69,0	-	-
Японія	3,6	4,0	-	-	-	0,7	-

ВСЬОГО:	3889,4	635,9	130,7	7423,6	17858,5	697,8	96,3
Туреччина	4797,3	4505,6	147,7	4718,1	3619,7	772,7	199,5
Всього:	8686,7	5141,5	278,4	12141,7	21478,2	1470,5	295,8

Дані, наведені в таблиці, засвідчують, що в цілому вивіз цукру з імперії зростав, хоча він і не був стабільним. Найбільша кількість цукру вивозилася до Англії, Німеччини і Туреччини. До інших країн експорт не був таким значним. Однак слід мати на увазі, що ці дані, запозичені зі статистичних звітів Всеросійського товариства виробників цукру, не зовсім точно характеризують російський конвенційний вивіз. Насправді показаний вивіз до Німеччини найчастіше являв собою категорію цукру, який ішов транзитом через Німеччину до Фінляндії і тому його не слід було брати до уваги для розрахунків як суто конвенційний вивіз. Хоча при вивезенні до Фінляндії морським шляхом транзитом через Австро-Угорщину і Німеччину вивезений цукор повинен був забезпечуватися конвенційними правами. Але згідно з нормами міжнародного права останні могли бути використані ря вивезення до конвенційних країн, якщо відносно вивезеного до них цукру були свідчення про дійсний експорт його до Фінляндії. Те ж саме слід сказати і про певну кількість відправлень цукру українського виробництва на неконвенційні ринки через територію Австрії.

Однак не можна робити висновок, що Брюссельська конвенція зв'язала Росію важкими умовами і що обмежувальна вивізна норма стояла на шляху розвитку українського експорту і гальмувала розвиток української цукрової промисловості. Не Брюссельська конвенція завжала Росії завойовувати одні ринки і закріплюватися на інших. Віковична російська господарська безпорадність та відсутність державного контролю і допомоги у цьому виді експорту - ось головна причина слабкої конкурентноздатності Росії на світовому ринку. Переважно експортом цукру з України займалися власники та керівники підприємств, які досить часто не знали світової кон'юнктури і традиційно скеровували свій товар на старі ринки. Ось чому в більшості архівних звітних документів цукрових заводів, наприклад, Київщини, бачимо лише дві статті експорту: до Фінляндії та Персії. Ніби не існувало інших ринків збуту українського цукру. Для з'ясування декларованого і реального вивозу цукру на конвенційні ринки наведемо такі порівняльні дані [6]:

Роки	Вивізний контингент	Вивізний контингент	Дійсний конвен-вивіз	Контингент більше (+) або менше (-) дозволеного вивозу
	У тис.тонн	У тислуд.	У тислуд.	У тислуд.
1908-1909	300	18 314,4	13 828,2	+4486,2
1909-1910	200	12 209,6	278,2	+11931,4
1910-1911	200	12 209,5	12 141,7	+67,9
1911-1912	350	21 366,8	21 478,2	-111,4
1912-1913	250	15 262,0	1 470,5	+13 791,5
1913-1914	250	15 262,0	295,8	+14966,2

Наведена таблиця доводить, що протягом трьох із шести нормованих періодів саме в період кампаній 1909 - 1911 рр. український і російський експорт ледь досягав 2 - 10 % наданого контингенту вивозу і коливався між 300 тис. пуд (1,5 млн. пуд. - норма, яка була визначена на період з 1 вересня 1907 р. по 1 вересня 1909 р.) в кампанії 1908 - 1910 рр. і на чверть не покрив свій контингент. Лише у період 1910 - 1912 рр. конвенційний вивіз дійшов до визначеної межі. Для того, щоб дані за ці два роки оцінити об'єктивно, необхідно пригадати, що в 1910 р. потреба у вивозі цукру зросла непомірно порівняно з потребою експорту цього продукту протягом усіх попередніх років. Загальна кількість виробленого в цьому році цукру вимірювалася цифрою в 117 млн. пуд проти 61 млн. пуд в 1909 р. і 68 млн. пуд в 1908 р., тобто зросла майже вдвічі [7,17].

Блискучий врожай буряку 1911 р. разом із надлишком попереднього року дав небувалу до того кількість виготовленого цукру - 140 млн. пуд., що при тодішньому контингенті в 73 млн. пуд і недоторканного запасу в 8 млн. давало надлишок цукру для усіх вивозних категорій в 58 млн. пуд [8,]. Ця обставина само собою поставила українську цукрову промисловість перед перешкодою, пройти яку було неможливо без порушення вивізних норм. До того ж у цьому році в Європі відчувався гострий цукровий голод, і звичні для англійського ринку постачальники цукру Німеччина і Австрія змушені були скоротити свій експорт до мінімуму. Ця обставина давала українцям можливість розміщувати свої надлишки цукру в Лондоні за надзвичайно високими експортними цінами.

Героїчні зусилля представників української промисловості, які домагалися

у 1911 р. збільшення норми вивезення, базувалися на реальних потребах і призвели до майже повної перемоги над Німеччиною, яка вела безкомпромісну боротьбу проти інтересів вітчизняних виробників. У цій боротьбі лише дешицею довелося поступитися, оскільки березневою угодою 1912 р. був наданий додатковий контингент у 250 тис. тонн, а не 300 тис. тонн, як того добивалася Росія [9]. Деякі гарячі голови в Україні, на догоду моменту, навіть почали агітувати за вихід країни з Брюссельської угоди. Але наступні 2 роки показали, наскільки нерозумним би був вихід тоді з конвенції. В кампанії 1912-1914 рр. Росія не використала й десятої частини наданих їй як основного, так і додаткового контингентів. Між тим, не вивезений в 1911-1912 рр. надлишок виявився для країни і внутрішніх споживачів досить корисним товарним запасом, без якого вона відчувала цукровий голод у несприятливих 1912-1913 рр. Можливо, участь в угоді гарантувала Україні певну фіксовану кількість цукру для вивезення, але в цілому умови конвенції були досить важкими і, як на наш погляд, не дуже вигідними.

Якщо в 1911 р. заклики розриву конвенції були пов'язані з господарськими потребами, то 1911 р. розрив конвенції відбувався виключно через політичні мотиви. Світова війна, яка призвела до скасування низки угод політичного і торгового характеру призвела також до розірвання Брюссельської конвенції. З десяти країн, які підписали березневий протокол 1912 р. про продовження терміну дії конвенції до 1918 р., п'ять найбільш впливових, а саме: Росія, Франція і Бельгія, з одного боку, Німеччина і Австро-Угорщина - з іншого, - перебували в стані війни. Політичні й економічні угоди між цими двома групами країн

розірвані, всі міжнародні зобов'язання порушено.

Найбільш впливові виробники цукру України в надісланому міністрам фінансів, торгівлі і промисловості клопотанні висловились одностайно про тимчасове розірвання Брюссельської угоди. В низці статей "Вестника сахарной промышленности" наводились аргументи захисників виходу Росії з Конвенції, суть яких можна звести до такого.

По-перше, приєднання Росії до Брюссельської цукрової конвенції в 1907 р. відбулося за умов для неї не вигідних, а умови продовження її дії до 1918 р. ще важчі щодо кількості вивезеного на західноєвропейські ринки цукру, так і щодо права переносу недостатнього вивезення цього продукту до вивезеного контингенту наступного періоду.

По друге, кампанія 1914 - 1915 рр. внаслідок вдалого врожаю буряку і високу його цукристість дала надлишок цукру 25 млн. пуд., які Росія могла вигідно розмістити на конвенційних, головним чином, англійському, ринках, які відчували гостру нестачу цукру.

По-третє, угоди, які були укладені в умовах мирного часу, під час жорстокої війни втратили свою дію. Цьому не могла зарадити навіть "Постійна комісія учасників Міжнародного цукрового союзу", оскільки ця комісія, яка складалася з представників різних країн, знаходилася в Брюсселі, й не могла функціонувати належним чином.

По-четверте, війна докорінним чином змінила сутність міжнародних угод. Тому для розірвання конвенції Росією були і юридичні підстави. З цього приводу П.В. Ланге писав: "Нельзя же говорить о юридическом или нравственном значении международных договоров, когда предметы, ради которых такие договоры заключались, ныне конфискуются или

уничтожаются воюющими сторонами. Необходимо, следовательно, прийти к логическому выводу, что Брюссельское соглашение теперь юридически и фактически не существует, и поэтому Россия совершенно свободна ликвидировать ожидаемые излишки своего сахара в направлении наименьшего сопротивления" [9, 321]. Вище згаданими чотирма пунктами вичерпувався увесь арсенал юридичних і економічних аргументів за знищення Брюссельської конвенції.

Слід зазначити, що Світова війна і пов'язані з нею події мали важкі наслідки для цукрової промисловості. В 1914-1915 рр. загальне виробництво усіх 297 російських заводів дало 122 млн. пуд. цукру, що разом із залишками попередніх років - недоторканим запасом 8 млн. пуд. і вільним запасом у вигляді готового цукру 7 млн. пуд. склало загальну величину цукру - 137 млн. пуд. Із цієї загальної цифри 86 млн. пуд. призначалося для внутрішнього вжитку, 9 млн. - для недоторканного запасу, 9 млн. пуд. для вивозу до Фінляндії і 3 млн. пуд. для експорту до Персії. Шляхом нескладних розрахунків вираховуємо потребу конвенційного вивезення $137 - (86 + 9 + 9 + 3) = 30$ млн. пуд [10, 14]. Отже, на початковому етапі війни потреба у вивезенні цукру з країни складала 29-30 млн. пуд. Але знайти нові ринки збуту замість втрачених було справою непростою і такою, яка потребувала значного часу.

Таким чином, вступ Росії до Брюссельської цукрової конвенції був зумовлений об'єктивними історичними умовами, оскільки вона була суб'єктом весвітніх міжнародних економічних відносин і членом світового ринку. Однак на певних етапах розвитку країни інтереси України і Росії у плані експорту цукру не збігалися, і остання діяла їм на шкоду. Ведучи міжнародні переговори,

Історія. Філософія

Росія не завжди враховувала потреби українських виробників і непослідовно діяла в справі організації зовнішньої торгівлі, що й не дало їй можливості довго і міцно закріпитися на світових ринках цукру.

1. Брюссельская конвенция 1902 г. - К: Тип. РК Лубковского, 1914.
2. Фишман КВ. По пути к Конвенции // Вестник сахарной промышленности. - 1907. - № 12.
3. Цехановский МЮ. Брюссельская международная сахарная конвенция. - СПб, 1911.
4. ДАЧО. - *ФЛВВ*. - Оп.1. - Спр.19. - Арк 4- Доклад члена правления Всероссийского общества сахарозаводчиков Г.Н. Логачёва Всероссийскому съезду сахарозаводчиков; Отчёт о деятельности Правления Всероссийского общества сахарозаводчиков. - К, 1913.
5. ДАЧО(Державний архів Черкаської області). - Ф888. - Оп.1. - Переписка со Всероссийским обществом сахарозаводчиков, Киевской казенной палатой, Киевским губернским по фабричным делам присутствием 1910 г.
6. Ландо ВМ. Интересы русского сахарного экспорта и международный сахарный союз. С приложением текстов Брюссельской конвенции 1902 г. и дополнительных к ней соглашений. - К: Тип. РК Лубковского, 1914.
7. Ланге П.В. Экспорт русского сахара и Брюссельская конвенция // Вестник сахарной промышленности. - 1912. - 7 сентября. - № 36.
aВестник сахарной промышленности. - 1914. - 7 сентября. - № 36.
9. Эйхельман О.О. Положение Брюссельской международной "сахарной конвенции" при современных военных отношениях держав, состоящих в этом международном союзе // Вестник сахарной промышленности. - 1915. - № 38.
10. Ландо ВМ. Интересы русского сахарного экспорта и международный сахарный союз. С приложением текстов Брюссельской конвенции 1902 г. и дополнительных к ней соглашений. - К: Тип. Р Лубковского. 1914-

